

Katalunieratik euskararako itzulpenaren gaur eguneko egoera

(I Simposi Internacional de Traducció en Llengua Catalana-n aurkezturiko jakinerazpena) (9-5-86)

Xabier Mendiguren
Itzultzaile Eskolaren zuzendaria

Azken ehun urte hauetan katalunieratik euskarara itzuli diren tituluak arretaz begiratuz gero (ez du zentzurik aurreragoko garaiak iker-tzen hasteak) garbi ikusten dugu ozta-ozta aurkitzen direla dozena bat autore kataluniar, zeinen obraren bat ahogoza daitekeen, zatika bederen, euskaraz. Hamabi autoreak, alfabetoaren arabera, honako hauek dira: Balaguer M., Capmany M. A., Company M., Costa i Llobera, Espriu S., Maragall, Pedroló, Ribera, Rodoreda M., Rubio Ors J., Salvat R., Verdaguer.

Katalunierazko obra garrantzizkoenen itzulpena, nahiz eta hedadura handirik izan ez duen, azken bi hamarkadetan egin da. 1966an argitaratzen da Espriuren *Llibre de Sinera*, EGAN aldizkarian, J. San Martín euskaratzaile izaki eta beronek argitara emango du 1967an *Pais Basc* eta geroago autore beraren *La pell de brau* ere.

Gutxi gora behera garai horretan bertan Pedroloren (*Homes e no*) eta R. Salvaten teatro-obrak itzultzen eta antzesten dira, baita Verdaguer, Costa, Llobera eta Maragall bezalako autore klasikoaren poesi lanak ere, J. A. Etxebarriaren itzulpenari esker.

70. urteetatik hasita kataluniar liburu didaktikoak eta eskola-inguruak izan duen gorakada nabariaren lekuko izan gara, gehienbat gaztelaniazko itzulpenaren bitartez. "Rosa Sensat" taldeak eta argitaletxe

desberdinek katalunierazko obra sail bat eskaini diete ikastolei. Zentzu honetan aipagarri dira gaur egun ia klasiko bihurtu diren zenbait obra, hala nola: *Eguneroko gauzak*, *Lehen Irudiak*, *Lehen Hitzak*, *Adeu, bon viatge* (Balaguer), *La Nit* (Company) edo *Conta'ls bè que tots hi son* (Capmany) bezalako en ipuinak edo baita *Ke-txusen Zooa* (Sorribas), *Norena da Basoa?* (Mercé Canella), *Iban trapusaltzailea* (J. Vallverdu) eta abarrenak.

Azkenik, haurren edo gazteen maila soila gairatuz, aipatzekoa da nola Maite Gozalez Esnalek Mercé Rodoreraren 5 ipuin itzuli eta *Ipuin Hautatuak* izenburu orokorraren azpian Elkar editorialak argitaratu eman dituen.

Orain arte esandakoaren balantzea eginez, ondorioztat atera dezakegu katalunierazko literatura ia erabat ezezaguna dela irakurlearentzat, salbuespen bakarren batzuek landa, eta egoera hau buruz-buru kontrajartzen zaiola bi herriok usadioz elkarri erakutsi izan dioten adiskidetasunari, nahiz eta zenbaitetan erretorikatsuegia izan. Egoera honek baditu bere kausak eta aztertu eta zuzendu behar dira ongi zehazturiko ekintza eraginkorraren bitartez.

Elkar ez ezagutzea

Seguraski kausa bat baino gehiagok argituko du katalunieratik euskarara eta alderantziz, egindako itzulpenik ia batere ez egotea, baina atze-oihal eta izendatzaile komun gisa, bi herri hauek elkarrekiko duten ez ezagutze kultural barkaezina dago, nahiz eta bien artean izan diren merkatal harremanak, beharrezkoak baino azalekoak direnak. Nazioarte-mailako ospea eta eragina duten pertsonalitateen kasuan, zeinen obra usadiozko iragazki publizitarioen eraginez itxuragabeturik iritsi zaigun, ezezagutzaren horma lodiak eragotzi egin digu Herrialde kataluniarretan zehar bizi eta eraginkor diren hainbat eta hainbat idazle ahogozatzea. Agian, "Nova Cançó" deitua izan da kataluniar literatura Euskal Herriko sektore garrantzizkoenetaraino hurbildu duen bitartekoa, poeta behinenean testuei kantari nabarmenek musika jarri dieten zentzuan, edota beraiek ere kantautore gisa kalitate bereziko poemak eskaini dizkiguten neurrian. Baina gutako gehienok gaztelaniara presaka samar itzuliriko testuetan bakarrik dastatu ahal izan ditugu.

Frankoren diktadurapeko urteetan geure ikasketak burutu genituen euskal belaunaldiok kataluniar literaturari buruz eskuratutako kultur ezaguerei dagokienez, aitortu behar da ozta-ozta lortzen dela aipamen testuingurugabetu eta marjinaldu, eta folklokeria karikatuzatuz al-

bainduriko aipamen banaka batzuren maila gainditzea, urte haietan indarrean zeuden ikasliburueta ohituraren arabera, zeinetan Maragall, Verdaguer edo espainiar adierazpeneko Eugenio d'Ors aipatzetik aurre-rago joaten ez zen.

Euskal Herriari bagagozkio, garai horietan berorietan kataluniarrek izan zitzaizkiren kultur eta literatur erreferentziek *euskal* literaturan Pío Baroja edo Miguel de Unamunorenak bezalako izenak bakarrik atzeman zitzaizkiren, nahiz eta hauek sekula ez baliatu izan euskaraz beren obrak idazterakoan.

Belaunaldi gazteagoak, frankismoaren azken urteetan eta demokraziaren lehendabizikoan artean zangalatraba beren prestakuntza intelektuala garatu dutenak, baliteke aldaketa herabeti batzuren lekuko izanak izatea gaien trataera eta fokoratzeari dagokionean baina, oro har, eta informazioaren tamainari bagagozkio, ez dut uste arreko belaunaldiek baino zati hobea izan dutenik.

Neure jakinerazpen honen lehen parteko gaia sakonduz, gogora ekarriko dut Mercé Rodoredak 5 ipuinen itzultzailea aurkitzeko zortea izan zuela (Semblava de seda, La Gallina, Aquella paret, aquella mimosa, Una carta, Divendres 8 juny), agian *La Plaça del Diamant* filmea irozkai izan duelako.

Gure aldetik, eta *Reduccions* aldizkariari esker (ekaina, 1984) irakurle kataluniarri gaur eguneko euskal poesiaren antologia labur bat eskaini ahal izan diogu (13 poeta Jon Kortazar kritikariak aurkeztuak eta Josep Daurellak itzuliak) eta oraintsu jakin ahal izan dugu katalunierara itzuli berria dela J. A. Arrietaren nobela *Abuztuaren 15-eko bazkalondoa*.

Bistakoa da bi zentzutan informazioan lana egiteko dagoen presa, zeren eta jakina denez, *ezagutzen ez denik ez da maitatzen, ezta saldu ere*, gaur egunean publizitariak ongi dakitenez. Baliteke zenbait higuin-garri gertatzea "marketing" hitza erabiltzea kultura eta literatur balioei dagokienean baina ez baldin badugu onartzen errealitate honen ezinbestekotasuna, ez zuek, kataluniarrok, egingo zeniokezte ohore zeuon *seny* horri, ezta guk, euskaldunok ere, ez genuke utziko toki onean gutxienez ekonomi egintzatan egotzi izan zaigun pragmatismoa.

Lokarriak estutu

Dagoeneko badauden eta etokizunean sortuko diren elkarteak, idazlea, itzultzailea eta argitaratzailearekin zerikusia dutenak beharturik

daude beren arteko lokarriak estutzera, elkarrentzako interesgarria den informazioa trukatzera eta komunikabideak erabiltzera (prentsa, irratia eta telebista) bezeria eta merkatu berriak sortuko dituen informazioa planifikatuki iragazteko. Gaur egun pantaila txikira edo egunkarien orrialdeetara agertzen ez dena ia ez da esistitzen. Beharrezko da atergabeko ahaleginak egitea ez ona izteko bakarrik, baita itxura izateko ere eta bezeroa edo irakurle izan litekeenaren axolagabekeria astintzeko. Harremanak, sinposioak, jardunaldiak eta tailerrak bitarteko arruntz izan behar dute eta idazleen egotaldiak bi herrien hizkuntza eta kultura sakontzeari begira. Ongi zaindutako plangintza-bidez presaturiko oinegitura pertsonal bat gabe ezinezkoa da egintza koherente eta iraunkorrik burutzea. Inprobisazioak eta noizean behingo ekintza asistematikoa aldian aldiko efemeridea dela-ta gutxi-asko errutinaz eta barra-barra zabaltzen diren artifiziozko suak edo erretolika hutsala baizik ez dira.

Hasteko eta izotza urtzeko, ez litzateke alferrikakoa antologi truke bat, bai hitzlauzko eta bai hitzneurtuzko testu egoki itzuliena, euskal eta kataluniar literaturan gehien gailendu diren autoreenak azken hamarkadetan, gero eta irakurlego zabalagoaren interesa ernarazteko, bereziki eskola mundura zuzendua, izan ere hutsune handia nabari bait da bertan.

Espru, Pere Quart, Gabriel Ferrater ezezagunak gertatzen zaizkigu Vincent Andrés Estellés, Joan Vinyoli, Francesc Vallverdú edo Miquel Martí Pol bezalaxe edota katalunierazko literaturarentzat ezin ukatuzko garrantzia izan duten Pere Gimferrer, Foix, Brossa edo Josep Palau Fabreraren modura.

Antzertiaren munduari dagokionez, oraindik badute guretzat zeresana ugari R. Salvat, Espriu edota Porcel, M. A. Capmany edo Brossa berak ere.

Narratibaren eremuan, interesgarri gerta lekizkiguke gerraondoko diasporaren alderdi desberdinak aztertzen dituzten idazleak (Benguerel, Amat-Piniella, de Pal edo Riera Llorca), baita hirurogeigarren urtetako ordezkari diren batzu ere, hala nola lehen aipaturiko M. A. Capmany, J. M. Espinás, Blai Bonet edo Pedrolo, eta jakina, Mercé Rodoreda sakontzen jarraitzea, Llorenç Villalonga, Sarsanedas, Joan Perucho, Pere Calders, Porcel eta abarrekiko ezagupidea egiten dugun bitartean Terenci Moix eta beste zenbaitenganaino iritsi arte. Agian geroago, prest egongo ginateke zuen klasiko haundienganako bidaiari ekiteko, hala nola Carles Riba, lehen aldiko Foix edo Salvat-Papasseit ezagutzearren, XIX. mendeko eta XX-aren hasierako autore

nagusiekin batera, Eugeni d'Ors, Josep Maria de Sagarra, Carner, Oller eta Guimerá barne direla, edota gorago aipaturiko Maragall eta Verdaguer.

Guk, euskaldunok, geure aldetik, gauza bera egin beharko genuke nazioarte-mailan zabalkundea izan dezaten dagoeneko Euskal Idazleen Elkartearen prestatzen ari den antologiaren ildotik.

Ondorio gisa

Orain artekoa laburbilduz: informazio-trukea baina planifikatu eta iraunkorra, telebista, irratia, prentsa eta aldizkariak erabiliz jendearen iritzia sentiberatzeko bi herrioi dagokienean, piskanaka *hautakidetasunak* aurkitzeko eta pertsonazko eta erakundeazko oinegitura sortzea ekarriko duena, irizpide hautatzailearekin eta are *pedagogikoarekin* ere, hitz honi aitakeri zentzu guztia kenduz, itzulpen-lanerako bideak eta laguntza emanez, marketing-sen argi batez eskaintza aurkeztu ahal izateko.

Euskadin badago kataluniar kulturarenganako, oro har, eta baita literaturaganako ere, interes gutxi-asko estali bat eta beti ongi azalratzen ez den miresmen bat, hura ezaguna den neurrian. Gauza bakarra esatera ausartzen naiz: doi-doi eman dela lehen urratsa eta gainerako guztiak oraindik emateko daudela.

* * * * *

SINTESIS

Aunque esporádicamente se han hecho traducciones del catalán al euskara en fechas anteriores, los primeros esfuerzos serios en este sentido datan de 1966, fecha en que J. San Martín traduce y publica *Llibre de Sinera* de S. Espriu. Por las mismas fechas son traducidas varias obras de Pedroló, se representan obras de R. Salvat, y se publican algunas piezas de los clásicos catalanes: Verdaguer, etc.

La década de los 70 son años en que se recibe una gran influencia catalana, sobre todo en el campo de la pedagogía, en el que se traducen

—se retraducen del castellano generalmente— varias obras de la escuela "Rosa Sensat", y bastante literatura infantil. Esta corriente de traducción de literatura infantil catalana al euskara continúa produciendo numerosas publicaciones en varias editoriales.

Muy entrados en los 80 se traduce una selección de cuentos de M. Rodoreda.

La traducción inversa, del euskara al catalán, no es más numerosa. Se limita a alguna antología poética y algunas novelas recientemente publicadas por las editoriales de Catalunya.

El autor de la ponencia (presentada en el I Sinposi Internacional de Traducció en Llengua Catalana), llama la atención sobre el pobrísimo conocimiento literario mutuo de estos dos países (Catalunya y Euskadi), que aparentemente están llamados a colaborar en muchos sentidos, y especialmente en éste de la literatura. Hace un llamamiento a todos cuantos intervienen en la producción literaria (Asociaciones de escritores, de traductores, de editores), a estrechar los lazos, establecer una comunicación más fluida. Establecer un intercambio de información bien planificado, que sensibilice a la población y la conduzca a un mejor conocimiento de la realidad del otro.

Propone, para comenzar, la elaboración de una buena antología, dirigida a las escuelas, que recoja una buena muestra del hacer literario de ambos pueblos.

Afirma que en Euskadi existe un interés definido, y hasta cierta admiración, por la cultura y literatura catalanas, en la medida en que son conocidas. Lo hecho hasta ahora es solamente el primer paso de un largo camino que se ha de andar.

SYNTHESIS

Although occasionally, over the years translations have been done from Catalan to Basque, the first real efforts made date from 1966 when J. San Martin translated and published *Llibre de Sinera* by S. Espriu. Around the same time various pieces of work by Pedroló, and R. Salvat were translated and produced and some of the work of the Catalan classics were published: Verdaguier etc.

In the 70's there was a great influence —mainly in the field of pedagogy— during which various pieces of work from the "Rosa Sensat" school were translated (normally retranslated from Spanish), as well

as quite a lot of children's literature. This translating of Basque and Catalan children's literature still produces numerous publications in various editors.

Well into the 80's a selection of stories by M. Rodoreda is translated.

The translation from Basque to Catalan is no more frequent. There is nothing more than the odd anthology of poems and the occasional novel recently published by the Catalan editors.

The author of the report (presented in the I Simposi Internacional de Traducció en Llengua Catalana) outlines the very poor mutual literary knowledge of these two Countries (Catalonia and the Basque Country) which are, it seems, called upon to collaborate in many ways —above all in the field of literature. He also calls upon all those who have anything to do with literary production (author's, translators, editors associations) to unite and establish more fluent communication. To establish an exchange of well thought out information which will inform and enlighten one population and lead it to a greater understanding of the reality of the other.

The author proposes, to start with the making up of a really good anthology, directed by the schools, which will bring together a good sample of the literary works of both countries.

He affirms that in the Basque Country there does exist a real interest and even a certain admiration for Catalan literature and culture in so far as they are known. What has been done so far however is only the first step in a long road that has to be travelled.